

МОВНО-ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР «МІГРАЦІЙНОЇ» ЛІТЕРАТУРИ: КОНЦЕПТУАЛЬНА ЛІНІЯ «Я – МІГРАНТ І МІЙ СВІТ»

Світлана Бибик

доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник

відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН України

E-mail: sbybyk2016@ukr.net

Мовно-художній простір «міграційної» літератури репрезентує наскрізну лінію за соціокультурною рефлексією «свій – чужий». Одним із її напрямів її вираження є концептуальна лінія «Я – мігрант і МІЙ СВІТ». Її вербалізаторами є:

1. Характерні слова-символи на позначення ностальгійних переживань.

Дорога, ключ гусей, голоси чайок, віддалене від чужої цивілізації селище – провідні слова-символи літератури про мігрантів, що означають їхній ностальгійний емоційний стан: *Після кількох років життя в Брукліні ми з Марією переїхали до Лонг Айленду. <...> Оглядати Бейтінг Голлов вибралися доджем наприкінці серпня. На Лонг Айленд Експрес Вей я побачив перших гусей, які летіли на захід. Задивився і проминув свій з'їзд. Дорогу випитав на заправці (В. Махно); З-над океану справді дув сильний вітер, пориваючись, наче голодний пес, роздерти сірувату пелену повітря. Атлантика була порожня: жодного корабля, що інколи пропливали вдалині повз наш берег. І лише пробивалося світло далекого маяка, яке за доброї погоди вночі освічувало нам кухню; Згодом ми звикли до цього гуркоту і вітрів, до почорнілих смуг каміння і до самотності (В. Махно).* Найбільш узагальнено морально-психологічний стан самотності передають слова-символи, що транслюють неприємні тактильні та візуальні відчуття, як-от *гнилі медузи, холодний пісок, вогкий будинок, хата-клітка:*

«Чужому», що пригнічує, протиставлене «своє», що підтримує, оживлює. Традиційно в прозі письменників-мігрантів символами щемного «свого» є фольклоризми *земля, верба, чорнобривці*. Разом з народнопісенними стереотипами актуалізуються повсякденно-побутові – *назви страв*, а також – індивідуалізовані, але зрозумілі більшості людей певного покоління *стереотипні соціокультурні ситуації* (майстрування сховищ, випікання картоплі на пустирищах у підлітковому віці), тому й бере цю сентенцію наратор у лапки – знак фрагментації мовно-культурної свідомості: *Оселедець був чудовий. Печена картопля зворушила до сліз, я навіть згадав про те, як «ми з пацанами тягали її з-під дерев'яних базарних ґрат сховища й пекли на пустирищі за нашим будинком...»* Це скидалося на маячню. Мене закидали запитаннями про дерев'яні ґрати, про дитячий голод, про антисанітарію і пустирі. Я спасував і поступився красномовством Еджідіо-акулі (І. Роздобудько, «Ранковий...»).

2. Актуалізовані назви відчуттів. Інтимізований дискурс міграційної прози відкриває внутрішній світ персонажів через актуалізацію назв відчуттів. Так, ностальгійно-самотинне самоозначення буття конкретизує назва *провини*. «За що? Перед ким?» – риторичні питання. Чи може людина, віддалена від «свого», відповісти так відкрито, сповідально на ці питання: *...я вголос поділився своїми сумнівами: «У мене якесь відчуття провини». «Перед ким?» – запитала Марія. Я їй сам не знав, що ця провинна для мене значить: чи вона така тонка, мов повітря, що його ніколи не поясниш, чи це відчуття втрати, якесь таке, мов здерті наждачним папером кісточки на пальцях* (В. Махно).

Найбільш активні актуалізатори, що підкреслюють стан самотності кожного з мігрантів. Про це свідчить і лексичне наповнення роздумів персонажів, і нанизування односкладних речень одноманітної структури, як-от: *Роберто поїхав. Порожньо. Самотньо. Край світу. Де я. Що я тут роблю. Не біля Юри. Не біля Сергія. Не біля Володі. Край світу. Порожньо. Холодна кімната. Шум моря. Розпакуюся ввечері. Море; Не, треба відтарабанити ці півроку й вертатися додому. Бо це не життя, а пройобування життя* (А. Чапай).

‘Самотність’ один із персонажів І. Роздобудько тлумачить як ‘життя без руху або ж ситого руху, але на чужій землі’, пор.: – *О, я знаю, що таке – їсти ковбасу з газети й обікати горло розведеним спиртом. Знаю, що таке поминати товариша і втратити близьких. Знаю, що сита самотність іноді гірша, ніж важкий біг засніженою рівниною, на якій немає жодного для тебе запаленого вогника. Але принаймні ти рухаєшся, відтак – живеш. Можна вмерти в русі. Проте це краще, ніж у чужому ліжку, на чужій землі. Мені так здається... Хоча, може, я й помиляюся* (І. Роздобудько, «Ранковий...»).

Ряд номінацій негативних емоційних станів і реакцій на оточення персонажів-емігрантів продовжують *нудьга, нудота; дратувати*, як-от: *Її дратувало те, що до своєї кімнати треба прокрадатися повз двері своїх колишніх співвітчизників, що так само, як і вона, мешкають у пансіоні фрау Шульце і усіляко уникають спілкування, адже кожен з них вважає «невдахою» іншого. – Настрій зіпсувався. Настрій знову був таким самим, як вчора під ліхтарем – нудьга і сльота. Ще до цього всього додалася нудота після репліки нахабного адміністратора* (І. Роздобудько, «Я знаю...»).

Такий стан виникає не відразу, але він обов’язково виринає у ряду «ейфорія, захоплення, емоційний підйом – сум, невдоволення – депресія» або ж «піднесення, злет – падіння»,

Мотив шукання «себе», «свого місця під сонцем» накладається на зіставлення власних відчуттів різного національно-культурного простору: *Там, у Празі, вона була своєю, а тут почувалася самотньою, зайвою, нереалізованою, грубим недоліпленим кавалком, додатком до якогось міфічного майбутнього, в якому їй так само може не бути місця* (І. Роздобудько, «Я знаю...»).

3. Стилистика інтимізувального займенника себе Маркером соціокультурної рефлексивності у творах про мігрантів є інтимізувальний займенник *себе*. Адже переселенець шукає себе, прислуховується до себе,

забезпечує себе (та рідних), захищає себе (сам), він «сам собі». Щоб бути своїм у чужому середовищі, саме в ньому треба народитися: до такого висновку доходять мігранти і намагаються з цим змиритися: *Уклад, який вона не сприймала, який дивував і викликав спротив, ставав зрозумілішим. Але все одно малоприйнятним. – Ми ніколи не станемо тут своїми. Відтепер – ні тут, і ні деінде. Треба з цим змиритися і прийняти, як належне. Забудь усе – і все почни спочатку. А головне – сподівайся лише на себе. Тут взагалі кожен за себе. Якби я знала це відразу, нізащо б сюди не приїхала. Нудьга...* (І. Роздобудько, «Я знаю...»).

4. Вербалізація архетипів ЖИТТЯ, ДІМ, ПАМ'ЯТЬ, МОВА, СОН, ТИША. Соціокультурна рефлексивність мігранта актуалізує певні архетипові комплекси, індикаторами яких є асоціативно-образні відповідники.

Так, архетип ЖИТТЯ виявляється через номінацію ДІМ. Невипадково ж у новелі «Домі над Бейтінг Голлов» В. Махно робить слово *вчепитися* (за дім) лейтмотивним. Основне значення його – '1. Міцно взятися руками за кого-, що-небудь. // Схопитися за що-небудь зубами, пазурами і т. ін.; // Пристати, прилипнути до чого-небудь' (СУМ-11 Х: 533). У тексті ж іще – 'прижитися; пристосуватися до життя у складних умовах'. Пор.: *Я подумав, що дім, який ми зважилися винайняти у Бейтінг Голлов, спонукає мене і Марію вчепитися за каміння, на якому він збудований. Загубитися у цьому світі серед лонгайлендських скель.* Опинившись у чужому світі, людина (емігрант) докладає зусиль, щоб вижити і прижитися, стати своїм.

Прозорий семантичний зв'язок експресивного «вчепитися» та емоційно нейтрального слова «вкоренитися». Укорінюються рослини, уростаючи корінням у ґрунт, люди, міцно призвичаюючись до чогось (СУМ І: 699). Сила природи засоційована з силою і спроможністю людини до подібних дій, що пов'язані в процесі екологічної / соціально-психологічної адаптації з подоланням агресії чи то сил природи, чи то суспільства: *Вкоренилися молоді кущі та дерева, а кілька канадських кленів, що оточували наш будинок і яким було не менше тридцяти років, широкими кронами й міцними стовбурами стримували агресію вітрів* (В. Махно).

Конкретно-чуттєвою є метафора «приживання», «вживлення» в інший простір, що порівнюється із «зануренням у море», якому передував протилежний стан – «плавання в акваріумі». І це також форми ЖИТТЯ, пор.: *Відчуття було таке, ніби акваріум, в якому вона повільно плавала, ковтаючи ротом застоюну воду, занурили в море, і вона змогла виплисти назовні, в те життя, яке бачила за невидимим склом і в яке безрезультатно билася головою весь минулий рік* (І. Роздобудько, «Я знаю...»).

Концептуальна лінія «Я – мігрант і МІЙ світ» – це ракурс, з якого письменник представляє міграцію українців, і не тільки у світі, але й у межах внутрішніх духовних, морально-психологічних кордонів, про що свідчить відповідна метафорика в міркуваннях-узагальненнях: *Мама, здається, втратила орієнтири; Життя між заробітками та домом прискорювалось. Минало, ніби сон. Прослизало крізь пальці* (А. Чапай).

У романі І. Роздобудько «Ранковий прибиральник» знаходимо актуалізатори архетипу ДІМ. Філософські роздуми персонажа вибудовуються по лінії «Минуле: батько, ДІМ, (вишневий) сад» ≠ «Теперішнє: відсутність минулого». ДІМ – це внутрішнє «я» персонажа-мігранта без просторово-географічного вираження. Тому персонаж застерігає, що «на карті дому нема», пор.: *У мене немає минулого. <...> Якщо мій дім де-небудь існує, він – усередині мене. На карті його немає.*

Концептуальна лінія «Я – мігрант і МІЙ світ» оперта на архетип ПАМ'ЯТЬ (власну, роду, країни). Чим тривкіша пам'ять, тим складніше людині адаптуватися до «чужого», пор. афористичне міркування мігранта: *«Якщо ми змінили країну, – одного разу сказав я, – отже, ми торкнулися до пам'яті». «Ні. Це просто відключка», – відповіла вона. «Від чого?» Я бачив, що Марііна пам'ять дірява, вона не тримається за слова і не триматиметься за каміння!!!! Бейтінг Голлов (В. Махно). Пам'ять для мігранта – це його минуле. Пам'ять – це і контейнер мови, слів, звукових асоціацій. Українські тексти містять чимало лінгвокультурних моделей пам'яті [1]. Тримаючись за пам'ять рідного слова, письменники-мігранти вмонтовують у свої тексти ареалізми. Так актуалізується архетип МОВА. Це, як правило, лексичні, фонетичні, граматичні діалектизми західноукраїнського варіанта української мови: – *Чудово, мій адвокат саме повертається з Карибів, я задзвоню; – Добре, приходи – на почиток, щоби я ще не впивсі; – Не можу, бігме; – Не можу. Кожного місяця висилаю до Делятина; Госька під'їхала сюди таксівою, а Марися – спортивним ровером (В. Махно). Саме ці знаки української глибинної народної культури мігранти зберігають і відтворюють у спілкуванні між «своїми». Ці лексеми метафорично означені як «порох рідної землі» в емігрантському бутті: *І якщо були вони з Чорткова, то хоч єврей, хоч українець, а хоч поляк, – знаходили у своїх мовах такі слова, щоби згадати порох тої землі і небо того міста (В. Махно). Звернення до таких лінгвокультурологем є свідченням того, що мовна свідомість мігранта не є повністю асимільованою, інтегрованою: пристосувавшись до інших культур, вони зберігають у своїй пам'яті етнолінгвальні знаки українськості. У ширшому, соціокультурному плані, це прояви рефлексії «Ми»-почуття [2, с. 145].***

Хоча мігрант і навчається чужої мови, не відчуваючи обмежень у спілкуванні. Але в критичних ситуаціях «життя – смерть» ізсередини проривається саме Сила Рідної Мови як незламний, незнищений Дух. Метафори, що конкретизують архетип СОН, означають індивідуалізоване середовище самореалізації, самозаглиблення: *Сон – найкращі ліки від життя. Вві сні я дію. То тікаю від якихось бандюків, то полюю на Йеті, а найчастіше – пливу, захиляючись водою і самотністю (І. Роздобудько, «Ранковий...»).*

Отже, концептуальна лінія «Я – мігрант і МІЙ світ» у мові творів про українську міграцію дозволяє вибудувати емоційно-психологічне сприйняття іншокультурного світу, а також актуалізацію в мовно-культурній свідомості мігранта певних архетипів.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С. Пам'ять у лінгвокультурній моделі художнього тексту. *Stylistyka*. 2019. XXVIII. S. 213–229.
2. Слюсаревський М.М., Блінова О.Є. Психологія міграції. Кіровоград, 2013. 242 с.

ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ ДИСКУРС ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЧИННИК

*Володимир Демченко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри державного управління
і місцевого самоврядування,
Херсонський національний технічний університет,
E-mail: d.vovchuk@gmail.com*

У межах політико-правової проблематики реформування публічного управління в Україні в умовах воєнного протистояння, коли на перший план висуваються патріотичні настрої українського суспільства, увага політиків логічно звертається на різноманітні об'єднавчі чинники, серед яких, звісно, виокремлюється спільне негативне ставлення до ворога, причому не лише до його терористичного війська чи лідера-диктатора, а й до всього російського народу, що виявляє (зокрема під час виборів на користь цього лідера) або радикальні агресивні настрої щодо України, або байдужість до воєнних подій на її території.

Якщо подивитися на історію протистояння українців і росіян, то можна відзначити народну мудрість, виявлену у прислів'ях і приказках на кшталт «бреше, як москаль», «з москалем дружи, а за пазухою камінь держи», що ніби декларують такі риси «братів по вірі» (а саме це було вирішальним чинником у виборі Богдана Хмельницького силового покровителя), як брехливість, подвійна мораль, підступність тощо, до чого потрібно було бути готовими ще від самого XVII століття. Але, на жаль, усе сталося навпаки, і навіть 1917 року, коли, здавалося б, був зручний момент для створення суверенної держави, українські лідери – філософи-інтелектуали – оголошували «незалежну» республіку лише «у складі російської федерації», тобто вони не могли навіть уявити свою Україну поза межами російської імперії, як би та не називалася далі. На нашу думку, вони просто бачили, що народ український до цього не готовий – не готовий відчувати себе по-справжньому незалежним від історичної метрополії, що нав'язала йому за двісті років свою культуру, мову, державний устрій і навіть Церкву (московське православ'я – то аж ніяк не київське за своєю гуманістичною сутністю).

Саме через ці причини період 90-х років є цікавим у сенсі державної риторики щодо стосунків із росією, яскравими представниками якої є й українські президенти того часу, зокрема Леонід Кучма. Другий Президент